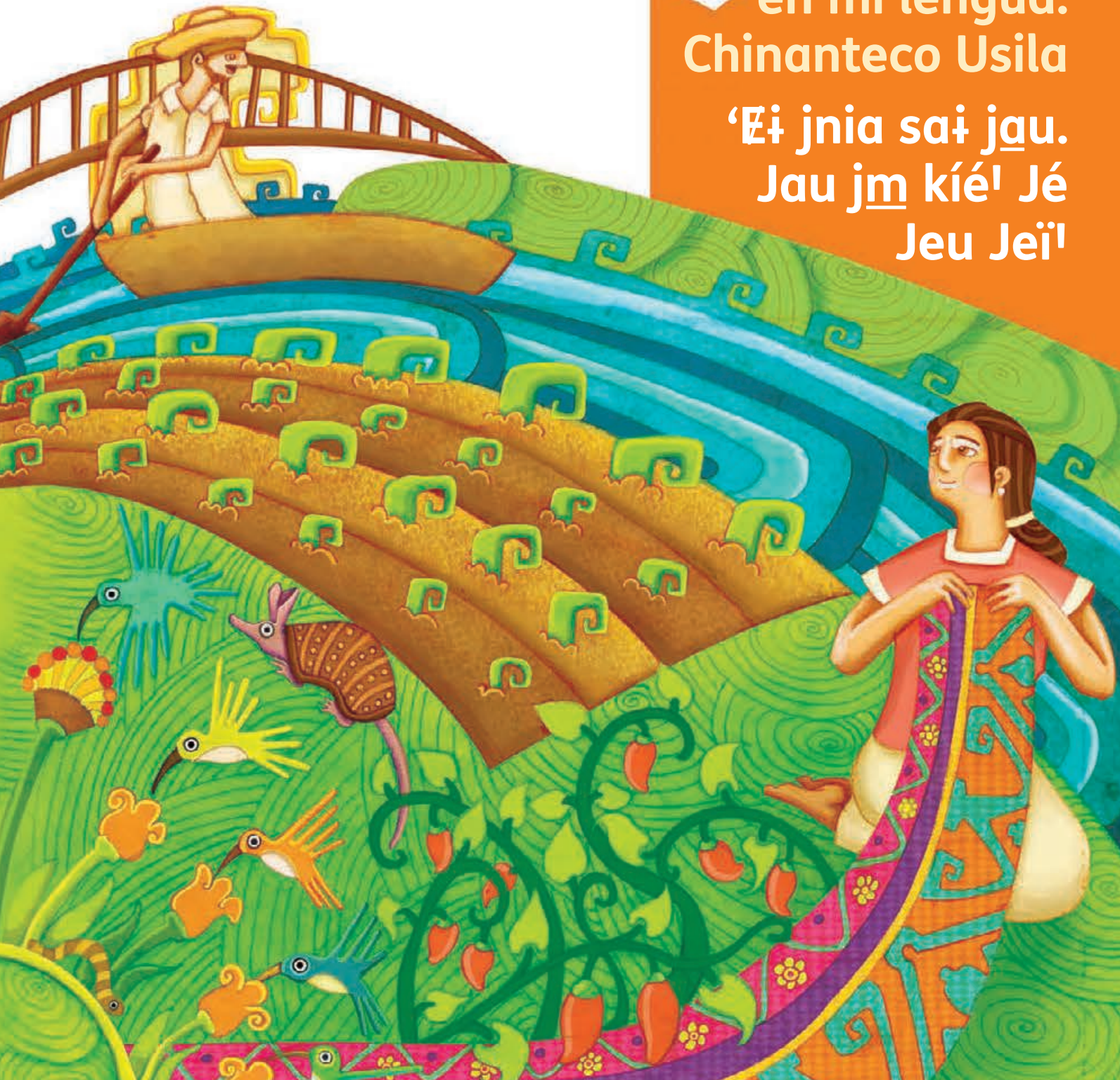

Leo y escribo
en mi lengua.
Chinanteco Usila
'Ei jnia saï jau.
Jau jm kíé' Jé
Jeu Jeï'

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Elisa Vivas Zúñiga
Flor María Kobe Guzmán
Carmen Díaz González
Javier Avelino Fernández
Luis Alavez Bautista

Compilación
Caín de Jesús Apóstol
Julio López Arango
Eliuth de Jesús Apóstol
Gabriela Contreras de Dios
Javier Inocente Martínez

Traducción y adaptación de textos para la población
hablante de chinanteco Usila
Gabriela Contreras de Dios
Javier Inocente Martínez

Asesoría académica
Ana Isabel Jacinto Hernández

Revisión técnica
Maribel Eloisa Hidalgo Morales

Coordinación gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento al diseño
Ricardo Figueroa Cisneros
Jorge Alberto Nava Rodríguez

Seguimiento editorial
María del Carmen Cano Aguilar

Supervisión editorial
Marlik Mariaud Ricárdez

Revisión editorial
Marisol Ruiz Monter
Hugo Fernández Alonso
Laura Sainz Olivares

Diseño
Fabiola Escalona Mejía

Diagramación
Enrique Sánchez Rocha
Adriana Peña Cervantes
Jesús García Morales
Ricardo Pérez Rovira

Ilustración de portada
Juan Jesús Sánchez Muñoz

Ilustración de interiores
Mario Grimaldo González
Ricardo Figueroa Cisneros
Alejandro Villalobos González
José Ernesto Arce Ortega
Irvin Richard Zela Vázquez
Ismael David Nieto Vital
Erick López Retana
Marcos Alberto González Pérez
Mario Grimaldo González
Vanessa Hernández Gusmão
Cristina Niizawa Ishihara
José Ernesto Arce Ortega

Leo y escribo en mi lengua. Chinanteco Usila. MIBES 3. Libro de lecturas. D. R. 2012 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua*: 970-23-0500-4
ISBN *Leo y escribo en mi lengua.* Chinanteco Usila. MIBES 3. Libro de lecturas: En trámite

Impreso en México

Lajei itje!

Imäjnä	5
Añi' réüi	6
Kö isalei kíé' amä'	7
'Uo ilóo	8
Jé Jeu Jeï' Injö	9
Ke'u 'ëi jnia tyei	10
Jä apéilm taü	11
Tá ityei kei	12
Jé Jeu Jeï' kië	13
Am siä jé jeu jeï'	14
Ásikji jñä álüö	15
Jeuaasia' ajüö jau küö	16
Atëi jnä' sæi jñiä 'lyé	17
Ásitsai kíä ma' jnia áwaseü	18
Adö ñi' aajei amä'	19
Mtyi kíé' mku	20
Jä apéi' ñi' jnia jä a'lya' liö	21
Jm iwa 'ai wangei jm	22
Lj wä mijöo	23
Öö am tsei jniä	24

Siré'ü	25
Adö ñi' jnia mku	26
Kö itya kiel' a'ya' jnia álál	27
Ja'km jeul	28
Allie lang	29
Átsai jnia áüö	30
Kö isityeli' kili	31
Kö itya kiel' átama lnëe	32
Ajüä jnia Amgie	33
A'ya' liö jnia áleu	34
Ajüö i'nië tio'ö	36
Añi' aalyiö lna' nje	37
Kö jäi kiel' i'niö	38
Kö itya jau kiel' jä adö ñi' ama lnië lijlä	40
Liwä añi' réü jnia aoso	42
Átsai lná'li	44
Ajáu jnia átsai naü	46
Ile átsai naü neí tsej	48
Ajau úúö jnia áteujuo	50
A'ya' mjniä le'li maeu	52
Ajau úúö jnia álüö	54

Imäjñiä

Neí jyimataĩ la raləĩ ijuĩ ko 'léitseĩ kia' 'neĩ, ka'la lajō lei
litaĩĩ 'əĩĩ lajəĩ ijuĩ jnia iləĩ tĩa lia', ka'la lajō likm'm lia' jüō
chie saĩ ko 'léitseĩ ala 'neĩ, a'niē litang tio'ō alia' saĩĩ jau.
Jyimataĩ täi ákua' 'Eĩ jnia saĩ jau Jau jm kíel' Jé Jeu Jeĩ'.

Neí jyimataĩ la, a'lei 'liō iləĩ ikíel' jau səĩ ijō lei ijla'ä lajəĩ
itang kíel' latägojm, ka'la lajō, ko'ō jua' irasaĩ nē likm'm
alia' jō tio'ō chie si'yo' jnia itang kíli alia' jō laĩ iko'ō atiol'ō
itaĩgojm. Jau la ləĩ lia'la: 'lei jōnēe, ityii jau, jau tyaii, jau
ijuĩ ko 'léitseĩ, ialəĩ jōnēe, 'liō paləĩ.

Sa'li jñiē 'neĩ kotä 'əĩ'li jyimataĩ la, ka'la lajō, tátiia lai iləĩĩ
lajəĩ irasaĩ la, ilei tsei ka'la lajō litaĩ alia' mako'ō lajəĩ
ira'niä alia' 'äi il'nia' jau' tála 'əĩ'li lanē tyaä 'ei saĩ
kore ka jōre 'əĩ'li jau jm kia'ä.

ĩ'Niē jñiē kaĩĩ jm imataĩ 'əĩ'li!

Añi' réüi

"Atəi nië tai m'oo
Wa ngei ikoö chie a'nöo,
lei 'neï isia jö ililei si 'yo'i,
iatəi achí'i:

Li ku'i i'njö".

Aasaï: Celia Méndez Guillermo

Kö isalei kíé' amä'

'Leli tɔɛ chie ngeɪ jé sje' amä' sakuli isalei kíé' amä',
leili sɪkō'i'jeu. Jö juɪ jau ájua ně 'aɪ sakul' 'nia ka'in
aujñä, a'm' tayeɪ jnia a'm' sɛi kili.

Isaleila 'nia iköo chie kajö líöi sajo áto a
'ie lajeɪ a 'mä jnia 'ñö ja' kili.

Aasai: Salomé Martínez de la Rosa

'Uo ilóo

Jniä kua 'uo ityei, 'uo kië, tsei lóo, inë rakia jé kië ta kajoo, ajneĩ m'leu kië jnia áto, adöm kiä ma'oi jniä jne'i, 'ei jniä myájö' kí'i jnia mjeu', 'uo kiä jnië. Jösøi jnië ma aratang tá kíé' jé, majnia teü 'neĩ úsie' a 'mä'aü jnia a 'mäkuu kí'i, inë lóo iki'i jnië jnia tie' jnië si 'yö' lajøi ilóo 'uo, lanë pajö tang kiä jnië itie' jnië ukoo.

Aasaĩ: Pascual Sánchez Gómez

Jé Jeu Jeï' 'njö

Gm' jeu 'léu ka jö ñéi tæ+ 'neï jé ama' jnia omm tsei jniä itila+
kia'ä juo silëë. Naï gaiñéi iko'ö jëë 'neï kore, ichie pa tsei
jnia'a jnia asia like'ü jña'ä asa+ lia', na'li iñé'li 'löö lei si 'yö'ö kíe
ñéi jña 'neï imasi saï jña 'neï laje+ itsei jniä kia'ä lï'e jniä, lajæ+
itang kia'ä læ+ lajæ+ irakú'o 'liö mai ko kää kíe arasiä iko'o 'neï
Jé Jeu Jeï' 'njö.

Aasaï: Gabriela Contreras de Dios

Ke'u 'ëi jnia tyei*

Atɛi jä apé'li ke'u ja 'ëi, sa ikoi jnia sa ike'ui le', lei chí'li jñai jamm. Inë laɛ atɛi kí'li ike'e jnia 'liö ájeu ku, ájua në sa 'níë jái chie në, jö 'nia' júö 'ei kiä ájuö áouö.

Jui jña kö 'ei újm, 'nia jää kole atɛi ajää jö 'nia' 'aiɛ kö akúa' lɛi alo lajei jm naiga ike'ui a'ei; latä kö sama. Tála tyia la tä kö sama, ijö jaü jamm tio'ö 'ëi.

Aasaɛ: Juan Nuñez López

* Elisa Ramírez Castañeda, (comp.). *Creencias, dolencias y remedios*, Col. Hacedores de las palabras, México, CONAFE, 2001, p. 42.

Jä apéi'm taü*

Atalei arasiä iköö kö ja'u kíe' a'le' jau jm tzotzil, tála ijmm taüi jnia 'uaï le', atə+ anaï, ko chie tseï chie kíe tala lijei kore jnia nge+ le'. Asia 'nië chie kíai kí'i, jú'i, ijö atyii köjau re tio'i ijnga+ somange+ ka jö jaüi kö jau' iseli 'ña. Atalei, kuli pei ijö ilisiäi ima 'o jä adöm akua 'loï, chie kíai 'éi matyii ijnga+ kũo tio'i. Atalei ma 'nii li 'nië chie kíai kí'i iato'o jö awa'a++ neï mkula.

Aasaï: Pascual Sánchez Gómez

* María Rosenda De la Cruz Vázquez. *Reflejo y Vida de nuestras palabras*, Chiapas, CELALI, 2004, p. 17.

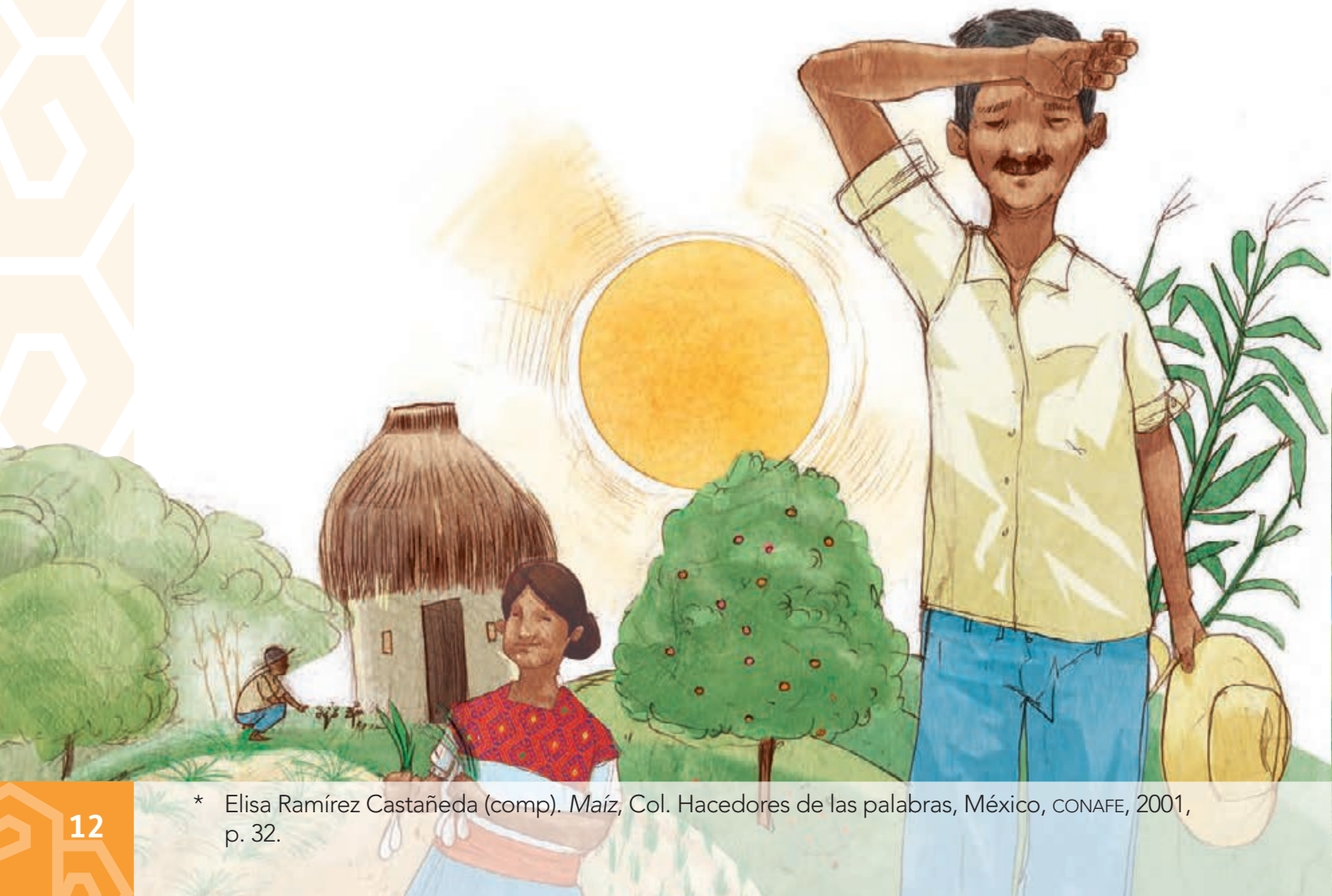
Tá ityei kei*

Ukoo tá ityei paí ijnei lajei ilóo. Chie jnei ku jé kíé', kora lje ajia jati jö jëi, atëi alei jö tyai kolaí lajei i akoo.

Ko'ö jö amajnei, 'uo kië asia lóo kore, kíe tala sæi ijnei jö juo 'lyie jnia o ku'u le'jöpa likei jé ku atëi ma 'ya yéi, chiö' tsei chie tiol'ö lei kíe tala sa lóo jé kíi.

Mku jö si'naí kö jeu iala 'aí tiol'ö asia ma 'mai 'má' kíé', lajang jnië ajuo tá jé 'liö mæu kiä jnië, la ko'ö kili jnië, jma' a'ei rapää áñí.

Aasaí: Juan Nuñez López

* Elisa Ramírez Castañeda (comp). Maíz, Col. Hacedores de las palabras, México, CONAFE, 2001, p. 32.

Jé Jeu Jeï' kië

Liö ityötsei kiä nai mtsei
atəi ngö igm' iko' 'nei,
Ai! ukoo 'niö ále'u isiää.
Wajeu patai jñiä 'nei
eu lei ikoö ta itóö 'nei.
Ájua ně takan ngö igm' iko'ö
íko'ö, íko'ö sajuo' walei tsei isiläi tsei 'nei.
Jua ně köjm Jödái aaii ájó' kië,
walei iko'ö 'nei kajö sáa tai.

Aasai: Gabriela Contreras de Dios

Am siä jé jeu jeï'

Atsei jniä, angai jau, a'nië jau' jnia ajüo tá
lajëi iko jai chie lai 'neï,
salëi pa a'uä 'no'ö lajëi i'nia' iko'ö, lajëi ikia'ä ku'o
ka si'yo' chie kia'ä

jau 'lóo si'äi jma' i'niö,
alia' má 'ma' lajëi ima akuo iköö.
'Èe ralái kö amajau tsei jniä
ajuo síkuo 'eï në
jmm tinië matyii në læi kö asaï
jnia'a la ijniä jä ásiré am siä jé jeu jeï'.

Aasaï: Gabriela Contreras de Dios

Ásikij jñä á'üö*

Mämake'li á'üö lyie, jaï ku'u, lajei ám kíel a'ei ñí' imä aja'li tála jaï lyie. Jä ásikij iku'ö, ajee lie kí'li, ngöi 'lo jö ammi sá lyili köle'u ke'u; ijö anga'i á'üö:

—Amréü kiä, 'E' ajuo' jaï lyie tá la jniä ajuo tá.

—Mängei juo tá jé a 'mä —anga'i ásikij—; ko'ö ju'a seü kië sa arajëë ma ja'li iké'u.

—Jua në seü mali 'le'e jaï lyie —ju'a á'üö neí tse'i, kua jáä lia' tiela jaï ku'u.

Aja'li le' isei ám kíel a 'ei ñí' jö a'ei to kíel.

'Nia' júo tá lako'ö sia jm ka lajö asia isi'a'i koóö tála siää. Aje'ü jnia atängei lajei niëpa asia isia iko'i.

Aasaï: Esopo

Jáí ma' Jyimatai adö
jnia kua taneí jñia tá.

* Esopo. *Las mejores fábulas infantiles*, México, Época, 2004, p. 11.

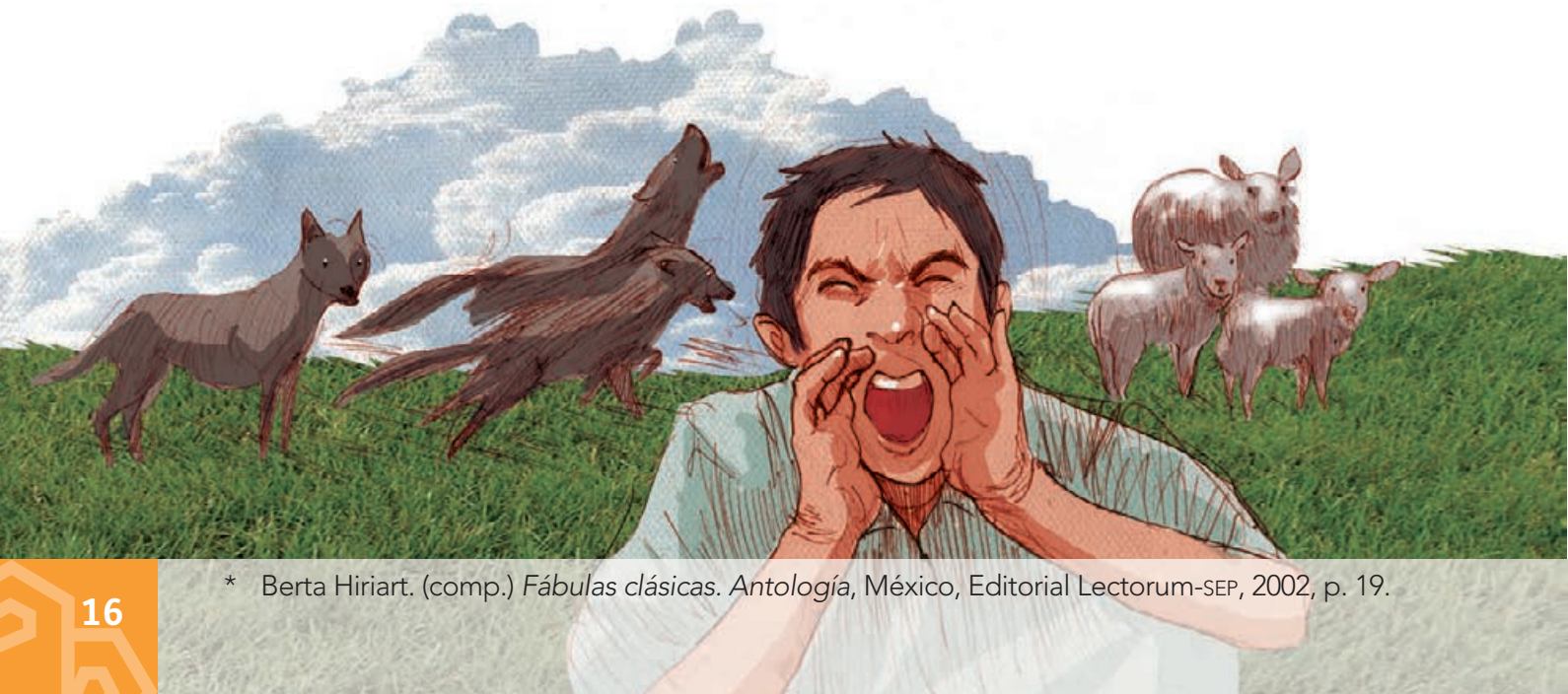
Jeuaasia! ajüö jau küö*

Jä jeuaasia! masingei ja! kíäi kö igbm ikuai, kotá majui jau küö la: juí tijää átsai naü 'laí aasia! kíäi, mmi ima'ö chie tio'ö jeu 'ai kíi.

Taü o 'naí nië, lajaí atiñei tio'ö 'loi, yie'ái, chie jeuratyii ma'oi, ja'i neí 'liö maí jaí tsei. lato', atyie kö jím iátsai naü atyii ichie, amatyaí aasia! 'ai, jeuaasia! në 'liö maí tia telí chie atio'ö jeu jö ijä siä aarojeu kíi, malaí chie si juí jau küö iseí lia', sie ko akä chie tio'ö. Ilanë wa'ái jeuaasia! në lajaí ja! kíäi.

lila raju'a lajaí a'le' jau tajau kö pa ila'i: ijä chie sie mali'ai jau kíi watéi jau titei masillei.

Aasaí: Esopo

* Berta Hiriart. (comp.) *Fábulas clásicas. Antología*, México, Editorial Lectorum-SEP, 2002, p. 19.

Atɛɪ jnä' səɪ jñiä 'lyíe*

'Le' lajaɪ adö tío'ö á 'lá' mäliɛ 'oi kíe ta lajei səɪ alia' tyiä. Tá lanai á 'lá' ta tsei sare 'oi pi, jé 'oi jö 'lei: "jë, jë, jë", kíe tala ma'öi səɪ kajó lai tsei. Atɛɪ jénäi jniä tsei jnia səɪ jyi jeü á'lá' kuai tai, lajaɪ kuai tai jnia 'liö si'yoï lia'.

'Le' pa niye'li le' atɛɪ jnä' səɪ jñiä 'lyie səɪ mäliɛ kol'ö ní jñiä tanaï jö lai tsei tála kin ora. Atɛɪ jnä' səɪ jñiä 'lyíe, lajaɪ pa jniä kää; chie tío'ö ukoo jnia atio'ö jeu səɪ igm ma'öo jnië səɪ: kachiö mä'ö kili ñí, ikale'lu to'li á'ëi majeu akuajeu. lato', asia 'nië jnië tyaa səɪ, lajaɪ pajniä 'niëé 'lyíee neí mkula. latɛɪ alaɪ tsei səɪ lajáɪ tilé tai, adö jnia apé'li, 'liö mai si'yo'li.

**Aasaɪ: José Luis
Morales Severo**

* Elisa Ramírez Castañeda. *Orígenes y dueños*. Col. Hacedores de las palabras, México, CONAFE, 2001, p. 31. (Adaptación).

Ásitsai kíä ma' jnia áwaseü*

Asi 'yo' tio'ö lajəɪ juɪ jau isachje, ye'li maeu atəɪ mm i 'äi chiə.

Marə 'nië áwaseü, watséi neí kö áná'í a 'mä, ke'ui kö áká áje' ajuí 'ai i'naɪ, ajeí ásitsai kíä ma' jö a'le'li lia' la:

“ɨTsei jó'lo kíä mjä'ä, o áwaseü! ɨ'Liö maí tsei jniä 'e'e jnia mama'a! ɨJua në masia jau', íjä jötä sawa káɪ 'neí jm!”

Áwaseü, saná'li, ra'nii majniäi 'oi, jö ata' áká áje' matyí to 'oi, a'ye'li tátia ásitsai kíä ma' jeu mjäi.

Majö pa a'oi áwaseü käse*í* k*íe* arala'li amako kí'li.

'Ee ila ako'ö keí ineí tsei: atəɪ ñiɪ lajəɪ nië káɪ jm ikö apäi.

Aasaɪ: Esopo

* Berta Hiriart. (comp.). *Fábulas clásicas, Antología*, México, Lectorum-SEP, 2002, p. 21.

Adö ñi' aajeï amä!*

Tyai tio'li kö jm ngö jä adö ñi' awa'lyai 'luo kiel', ngöi igm'. Kö amaatyii irakia 'luo kili mälii a 'lyali, ajali 'laüö a 'mä kosiää jö atei jyi 'liö áñei kei ma ti'e!; atë jyi áñei jö, adö ñi' 'laï asia maara la'i isikoo imasisai. Köoma ajaï neí taima atei jyi, mä akopa kale'u.

Ngöi jeuratyii awaai sië ma atí'li aai jö ngö jeü chie ama'lo kili aai, ñei ko'ö kia 'neí chie. Adö ñi' 'laï 'liö mai ayie'at jnia 'liö ako ama' jnia ako u'ñiö' jeu seí lia' isaí sa jüä Ixtaltepec jö akaí 'má' kin ñaloikau. adö ñi' 'laï masai Amiliä; ko'jö adö ñi' 'laï ngä' jau' kiel' jö atyili adöm kía jau 'ë ajaï jnia jái ako lia', ako ko'ö tochi'e kilometro.

Jëi inë pajö iajaï adö ñi' 'laï.

Aasaí: Arturo López López

* Elisa Ramírez Castañeda. *Maíz*, Col. Hacedores de las palabras, México, CONAFE, 2001, p. 38. (Adaptación).

Mtyi kíé' mku*

Kö jm jä silyie angaṯ:

—'Ē' júö ikí'í. Ímku sasia ijúö a'ei, ka'la kí'í.

Majö lajaṯ makä maṣu lanë.

Atyie jä añ'il pé'li asa ñti 'ai jö ngäṯ iköö silyie:

—'Ē' le tichio'ö 'o'lo tio'ö 'Ē' silei.

—Sasia ilikili jnië.

—Ama júö ko 'éitse' lliö maï, se'li kö atel'u tì'e újm neí jyi tie'ë kale'u álo.

Atṣi mälie ajää jö ju'ö jau ka'alia' jö ró mku.

Matei añ'il pé'li në jau kí'li a'ei tamatyii jo'lo atel'u jö amm i tṣi ikö ora jñel'i.

Köama ajñel'i atel'u jö, sika'ä mku'ei; chie tio'ö jau' 'ai ajei ma aṣi re ka'ajö 'ui jnia jjuï a'ei.

Aasaṯ: Juan Santiago Santiago

* Elisa Ramírez Castañeda. *Maíz*, Col. Hacedores de las palabras, México, CONAFE, 2001, p. 24. (Adaptación).

Jä apéi' ñi' jnia jä a'ya' liö*

Kö to'ie a'üö jä añi', jä am jnia jä apéi' ñi'
awakeüi mkafe. Atyii jé a 'mä kafe, jö akeüi
mkafe añi' jnia am.

Kö iatyäi apéi' ñi' 'ai jña újm kíel'; apéi' ñi' 'ai
koi jnia koi 'liö mai, 'liö mai masi 'yoï. Jmai jnia
síi ngoï igm' ikeü ima meï pa akiöi igm ikö yeï
péi, në asia ñii 'ë masilei.

Kö amaralali tiol'i, apéi' ñi' 'ai ma akio'ö igm' ikoï
tiol'i, asie ma aralali í ko'ö, ijö añi' 'ai asa+ am jö
ngoï jeu ratyii awa 'niai apéi' ñi' 'ai. Asia achíali ijä,
siä apéi' 'ai ma lei jnia ijö. Ajuï jau tiol'i ikoö sitá kíä
jeu jö, ijö ialnoli tiol'i, asia achíali le!. Ko'lo jö ngoï
tiol'i íköö atyíi jau koljua' mtyii i 'ai' asa+ kíli aka'lu
a'ya' liö kíli tæ+ ánáli amä, ijö ti nië jma' áüö
kíli pi.

Aasaï: Timoteo Aoctle Xalamihua

* Elisa Ramírez Castañeda, (comp.). Aguas, col. Hacedores de las palabras, CONAFE, México, 2001, p. 65.

Jm iwa 'a+ wangej jm

Lia' mama'li manai jm masi lile jñä simai' pé'li tio'ö al'ëi ñ+ lajniä, lajə+ nië pa työ tsei lajə+ itsei awajeü tála ja' lyie, 'liö ma' pa' lyie jö ma kei jnië jm.

Jm jú'lo kíe' ukoo lei 'lió ma' si'yo', kíe tála 'liö ma' 'niöi jnië, læ+ itan kíe' laja+ atio'ö jau' chii jm ko'ö kö ñii isike'ui újm ja' tio'ö jo' jm asiá jm jö lia' itíela ku' chie újm mkaü.

Ikö jm jm kië ara 'nii si'a+ ka liku'li jeu jüö, laja+ jnië ayie'a+ 'liö ma' kíe tála jénai 'liö ma' tijää masilei jé ájm 'm'; adö tio'ö am i illëë jnië Jödái ka jm jö chie' 'ië kíe', lajö alə+ ne lajə+ pa anië tai.

Jm itíe' nëe ma a'niai jeu kasa singe+ jm kié ka'a sie ma ju' lanë, jöpa atə+ chie jnië 'le'i jnië kíe tála 'liöma' 'niöi jnië jnia lajə+ nië pa 'ëi nai nitsei jnië.

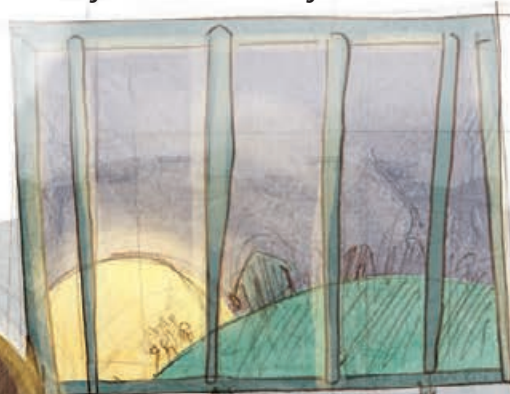
Aasa+: Javier Inocente Marínez

Lì wä mijöö*

Ila jö itya kíel' öö mijöö, malaþ tajau jnia ánéi kíä neí tá. Kö jm, samasiä mdäi kíä neí tá, aratëi kö isijuí re kö wajái tsei masia ialæþ 'laþþ jnia akolia'i já am ialæþ kó ijñai jeu *chamula*: sitá kíä jeu pí' 'laí 'nië makuí a rëë chie kajö majú'o chie kí'i. Uo atæþ isatyie ilingaþ chie aakoliä'a am në 'nia' mama jaí chie kíel' jau' niñí.

Liwä sitá në tio'ö asia jau ajuí jau' kíel', neí jö ikui tio'i aralaí ingö walaí újm. Am 'aí tio'ö ajuí jau re ijúí añí' kíäi jnia 'aþi jau' kíel', asia ngaþ íkö 'aí neí atya'i a'lo. Ajúí jnia a'laþi jau' liwä mijöö; mijöö tiöl' ngoí kö i 'naþ újm ili 'aí ijö iwakíi u 'yeli kí'i tio'i jö atíai kö 'naí lia' ia'ei niñí, ijö ia 'naþ chie kí'i iajeí ánaü 'laþ. Am 'aí tio'ö arañþi jö a'noí alia' lijöi.

* José Leopoldo Hernández. *Reflejo y vida de nuestras palabras*, Chiapas, CELALI, 2004, p. 109.

Öö am tsei jniä*

Ko'ö jä añi' siyei akmi llo jmkua. Ko'ö sajñai pi awa la+ öö am; köama añei añi' lai si sai öö am lai ijö. Jä am lai alle'. Jö fe'i:

—Mää jau' kië, oku'o

Añi' lai jua':

—Jë, nai pe.

Latä liwä pa am lai tsei ma jniäi, kuo átyi le'.

Ngöi jeu mata+ tio'i. Kö ama aje añi' lai, ajei kö mkaü pá. Am lai jua':

—Makuúo.

Kö në pa allei jö awakoï le'. Kö ama ajaï añi' lai neí, siö am lai masiä tio'ö.

Ja ayie la+, ajaï kö neí le' öö jamm kälä pa ajei. Añi' lai nga+ lajeu ratyii jau' kíé' jö atyi'i jmäi jau.

Lanë pa jö ato'o ityai la.

Aasaï: Alvina Díaz de la Cruz

* Elisa Ramírez Castañeda, (comp.). Aguas, Col. Hacedores de las palabras, CONAFE, México, 2001, p. 63.

Siré'ü

Masiä öö siré'ü; öö a 'laï ma'lla†, kîe tala masiä jä apéi' ñi' réüi asia ma'niöi. Köjmm ngöi wä 'na† mku kîe' a'ei ákau kîe'; apéi' ñi' 'laï anga†i jái akaï ákau.

'Ei tiol'i anga†i ia 'na†i mkaü, apéi' ñi' 'laï ara'lai jö ngöi awa'nili mkaü ka'a, aro'li jo' atotyíe jö ngöi awajaï.

Jeu pa Jödái ama'o kî'i, kîe tala mkaü jö ala† ákau níë. Awa'na† lajə† imakiaï. Köama atyaï jau' kîe' 'liö maï ákau kii lia'. Jö anga† siréüi jái' akaï ákau jö 'lei anga†i lia' ia'na†i mkaü, ijö pa ichie ima a 'le'li tiol'i.

Jö ngö siréüi tá tia awaja'li mkaü lia', íjä asia ala kî'i tiol'i, ijö sare alə† mtsa'li tiol'i. Ajaï apéi' ñi' réüi asia lə† ichie ima afe'li, apéi' ñi' 'laï asia jautajau masi 'le'li.

Awajeu pajm,
siré'ü 'laï íko'ö asia
arañ†i tiol'i alia'a
ajuo apéi' ñi' réüi
lama a'na† mkaü.

Iñ† lajə†

Adö ñi' jnia mku

Mayajoo kö jeu igm' masiä jä añi' llať asia makui íkō ikoö sie. Lajeť mku imalo kíli ma lmaĩ íkale'lu asia ma ku'li síe.

Masia kö jau' kíli ima lmai mku iakeüi. Lajeť pama lnaĩ. Lako'ö síi ma mkale'lu mku, lei mangaťi mku kíli asia tä likui. Lako'ö makui kale'lu ikui jö asia matsei. Adöm lai ma'oli, lliö maĩ machio' tsei iajöi sa ikuo kale'lu ialo kíli. Lliö maĩ ma laüi lajeť jm ma jei mku kíli.

Kö jénai adö ñi' lai anaüi tijää kö alo' mneí jö ajei lajeť mku kíli alaä aja'a lateť lei ajei aja'a kíli lia' jö ajaüi. Jma aüö paje'lu akiöi. Síi mangó lolo' kíe tala lliö maĩ tijää anië, kö ama ajei luo ajei ajöö; jma aüö. Adöm lai ata' waleitseĩ kíli iajöi jau laü, kíe asia maku'li íjä mku kíe'.

lñi' lajät

Kö itya kíé! a'ya! jnia á'lá!*

Kö jm jä a'ya! ngöi ma!; köola yie'ä, "rík, rík"; a'ya! jua:

—!É! laí. Jnia la ijnia ja! pá 'lai ala jnia. !É! júö jua në
ajngať jnia.

Ngoi 'lo jnia ajei na'i áüö ma'o kei jö pama ngať jö feli:

—O !neí anë jöpa ajulö; ájua në 'no'o watať si saí re pee.

Jä á'lá! pa 'ai, a'ya! 'nii sítatť. Jö ngöi jm. Nai isítatť tiol'i a'nai
añ'lréüi.

A'ya! ateli a'ya! liö, añ'inaü, átsai naü, átsai naü, añ'lréü á'lá!
ñeí ámamm, áleu jnia ja'km.

Kö ama atyie isítatť, a 'ya! Jñai añ'lréü awa'at jeu ratyii kíe tala
aka'u añ'lréü á 'lá! 'ai kí'i, 'liö maí
silyo! a'ai tiol'ö kíe tala aká+jm.

Aasať: Ermelindo Méndez Méndez

**Jáí ma! Jyimatať adö jnia
kua taneí jñia tá.**

* Dirección General de Culturas Populares e Indígenas. *Relatos Tojolabales*, México, DGCP, 1998, p. 31.

Ja'km jeu'*

Kö jm, aləɪ, a'nɪi jeu ja'km jeu' ma si'äi jö asəɪɪ:

—Gokiä: tönɪë 'nia' ju'ö tá, kɛ tala lajaɪ pa ja'km 'nia' ju'ö tá.
lja'km pé'li nē angaɪɪ:

—Jniä ngeɪ lajəɪ jm yíe 'äi ye'li, 'liö maɪ 'uo tsei.

—Jö neí kɛ' eu 'uö 'o'o 'lió- angaɪɪ —'nia' ju'ó komeɪ tá. Inē
pa jö 'ei iju'ö jnië iko'ö.

Ikö ama allei inē jö akui jeu ichii sijeüi.

Ja'km jeu' nē asia laii. Ilanē pama a'lo kö
jö, ja'km matilie a'neɪ 'ai asəɪ kɪ'li:

—'Nia' ju'ö tá go'lo.

Ijö angaɪ ja'km nē liamajö:

—ɪTyí kö jm ijú'ö tá!

—Jö i'nia' tyíe jm da

—angaɪ ja'km—
si'ie pa.

Tyíö 'o' ila.

* Horacio Quiroga. *Cuentos*, México, Editores Mexicanos Unidos, 1992, p. 161. (Fragmento)

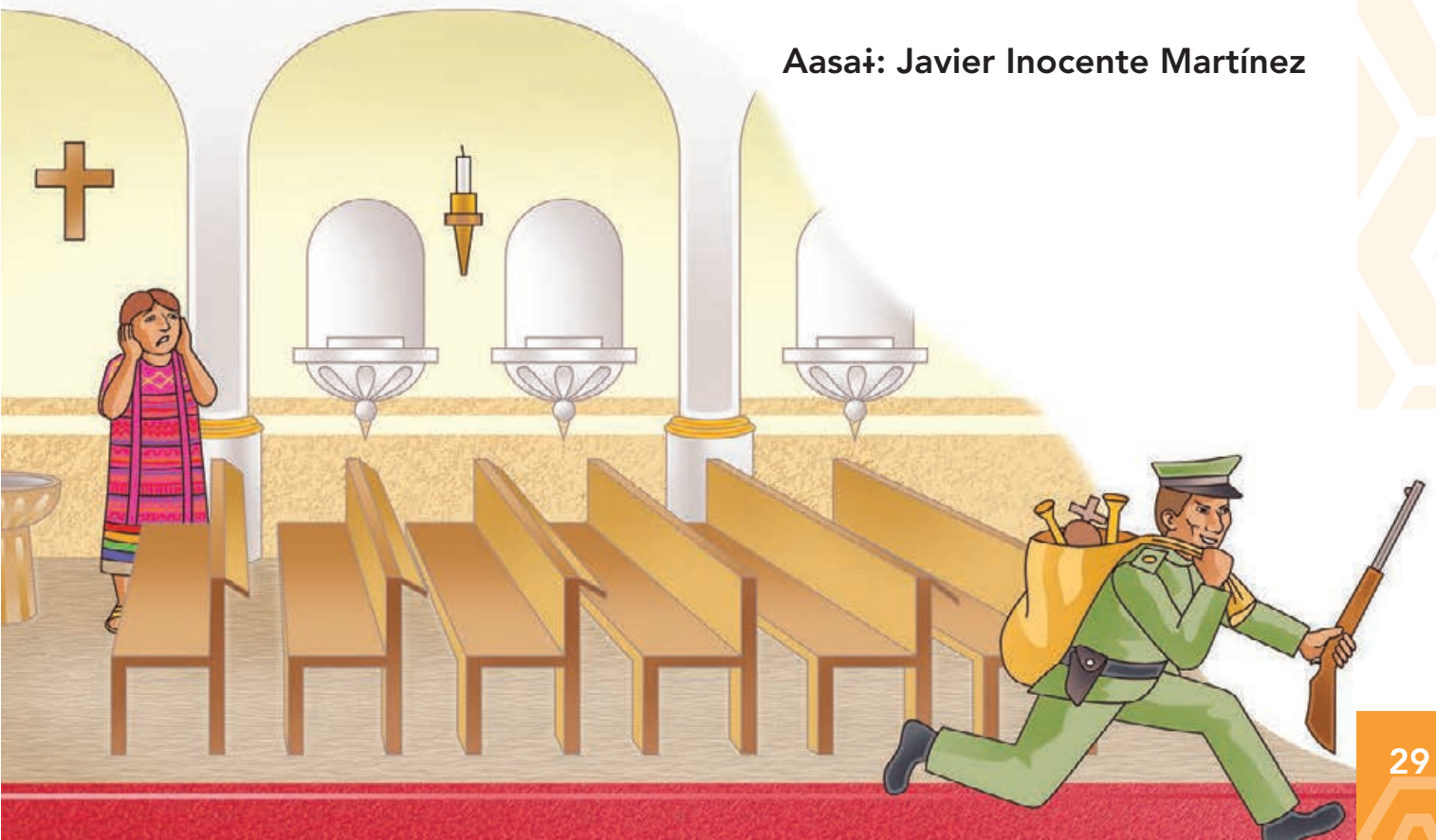
A'lie 'lang

Tya jau ima awajeu, maeu kiel' Jé Jeu Jeil'. Ukoo irasiää, kö jeu sika'ä itsei ima awajeu, sika'ä pa 'liö ijö ichio'ö ntsei lia' lajæt ima alæt asia mawako'ö tsei akoo jnië lajæt ike'lu iawajeü adö masiää yajoo.

Jé Jeu Jeil' jeu 'liö nai jniä sika'ä lainëi a 'mä re'n iaju'ö Jödái tio'ö lakoralæt; ja'i ikoö chie aje lajæt nai itsei jniä lia' ama' isilæt ajne't i 'lie oom' la tsei jniä irakia kö jm ju'o tala kuo.

Ía jne't jnia íkö asia i'nië jeu kiel' chie 'la't tio'ö, akoï ikiel' chie kiä lajæt ijla'ä masia kili, juï ila't a'lie tio'i asia sia iñe'itse'i kiëi lajæt ikei kiel' ukoo iasia masia alia' lijaï jm jö masi'maï toakaü 'löö jnia maka'ti to 'uo kajö 'mai jösæt jnia lajæt isia kili, neí jöpa Jé Jeu Jeil' jm itie' në sia ityí'il idö illiö maï malie akoo imasia kili, ka'la lajö a'lie 'lang sakoï lajæt illiö maï kei maeu masia kili.

Aasaï: Javier Inocente Martínez

Átsai jnia áüö*

Átsai: Grrrrr, grrrrr.

A'lel: Kö jm, jä átsai apa'i tiaaw
köola anaüi a'äi kö ia'oi.

Áüö: Áíí, áíí.

A'lel: Ma'no'li lakó 'l_{oo} ka'a lajö
tyí'li jáí jö jia i'oi jö anaüi kö jau
'o pé'li ia'lel:

Áüö: "Jüö kö itsei 'o asia
jngáí jniä, sie ma Káü 'neí".

A'lel: Köma átsai asi'e mataí.

Áüö: Áíí, áíí

A'lel: ajëí áüö ma atøí ijaü
'nië tyii.

Áüö: Áíí, áíí.

A'lel: Köma ralali ja ñeí tsei iköö áüö, Lama jö pa 'lei neí jö
pajñaí áüö lajøí jm.

Jáí ma' Jyimataí adö jnia kua taneí jñia tá.

* Sandra Guadalupe Ac. Chi. *Cantos y cuentos en maya*, México, SEP, 2002, p. 50.

Kö isitye'í kíl'í*

Paa sa 'léi alo matai
ma'oo jniä ngéi neí mkaü,
jeu atöö sia tála siää;
'e'e jnia wali ngaí seü
ijai jeu alau jnia isai le'.

'No jé lajéi isa jnië,
köö tyi lajéi isali köö tyi,
tyi'e jeu itsei
ka lajö näi júö wa'ei tsei ijnia 'liö maí naí.

Paa 'le' jau 'liö
sa'li jniä alia' júö ili jó'o jau kië,
alia' júö tiláí 'o' jeu jñiä jötä;
'e'e jniä alia' tyíi jau isiee,
ikaí jm ira 'mä iköö.

¡Sa 'nöö li 'naíí!

Paa,
¡Kie iköö a 'mä 'léu kia'ä
isia ingaíí!

* Adriana del Carmen López Sántiz. *Jalbil k'lopetik palabras tejidas*, Chiapas, CELALI, 2005, p. 35.

Kö itya kíé' átama 'nëe

Mayajoo chie asia maku'i mku, ke'ui ám laineí a 'mä. Kö jm, kö tinga† chie ngoí ma', 'liö 'uo awajeüi ijö. Ijö achía'i la ineí ja'. Asa'i tiol'i ijö aka'üi je'u. Köola Ajeí ál'üö, ti kii kö itie jnia inië; asia mañin 'ë jö.

Aläi jeu tiol'i asi tyeí ko' ka'a ál'üö. Atyii isei kö akaü 'lo 'liö mai pá jnia ñeí jö ajei ijö pali 'uo ál'üö áleu' itie jö. Chie tiol'ö ma a'noí ijei tana'i asia ata† ajei íkö, kíe tala na'i.

Angäi jëi 'üi tiol'i 'ë 'nia' juí ka'a lajö tang áleu' pé'i jö. Já 'ei tiol'i aki'i akaü 'lo jö kalajö 'ui itie' na'i uo pa atang tiol'i iaki'i, ko'ö la ata'a akaü jö anää itie' ákjeü, aküö jö ajno'o chie amaki'i akaü.

Chie 'ai akiöi 'uo, ajno'o ko' matyii jö ja jmyeí 'liö mai. Kojua' itaü jmyeí jö tiela tì'e' mjää yeí matyii. Jm jö mala† chie, itíela la† já átama 'nëe.

Ko'ö jua' 'ei araku' chie mku, jö ikí'í tíela.

Iñ† lajät

Ajüä jnia Amgie

Masiä jä am masai Ajüä, 'liö maï ma 'lniöi ikúo;
añi' 'lai mañin alia' ma'lniöi.

Kö jm masijnei mku asa+ ajñai masi jui tá
alia' ma 'lniöi ikúo, 'ei tio'i asia ara 'ai.

Kali 'ai tio'i, Amgie asa+ k'li ijuï kö ajaï
kajö kii ye'i jö sa+ chie ikúi Ajüä iaka'u
jamm k'li; lanë ajuï tio'i.

Köoma atyii jau' k'li, Ajüä awa'a+ lajeu
ratyii jö anga+ 'ë' ajaï aikui, amasijnei 'ai
tio'ö afe'i iaka'u jamm k'li jö ajaüi.

Ajua sama asa+ pi am tiñei 'ai, k'ie
tala asia ato' anaüi, ata+i kö a 'nai jö
aka+i malau.

Amgie tátia anoi imarakiai jö ikúi
ajaüi pi k'ie' ijö amälie a'oi. 'Ei
majuï wa 'ei tsei ajua sama ajuï
lajö, asia ma alø+.

Amgie akiöi 'ñiai mälie a'a+i
ájmm k'ie tala lajø+ nie pama
työ tsei alia' jau ikúi, wajái
ngöi pi.

Ini lajät

A'ya' liö jnia áleu*

"¡Kulä ja'pí' llaï, áke'e isia neí 'uo!"

Lanë a'lëë a'ya' liö kö jím áleu. Áleu, lliö llaï ajaï, jö amalijí tá tia lnaï.

"Oju'lo ko l'éitsei jniä koo oyie'laï iwalai ré

Jä akuajeu luä pí lai lalneï jniä wajaï jnia alia' lnoo"

Köama ato' lei jau në ajüi l'äi aso lnaï.

Ñeï ajai alau jnia atyeï lia'. Ngal'i tauka' iakaï pei, wajeüi neí maka'a a'ya' liö jö ataï malau. A'ya' lliö lai tia ajai ilë ingöi mneí jó' imtsai. Lajaï ja' ama titio'ö lo' jö ayie'ä jö awa'mäi.

* Jean De la Fontaine. *El tesoro de las fábulas*, México, Editorial Hemma, pp. 3-5.

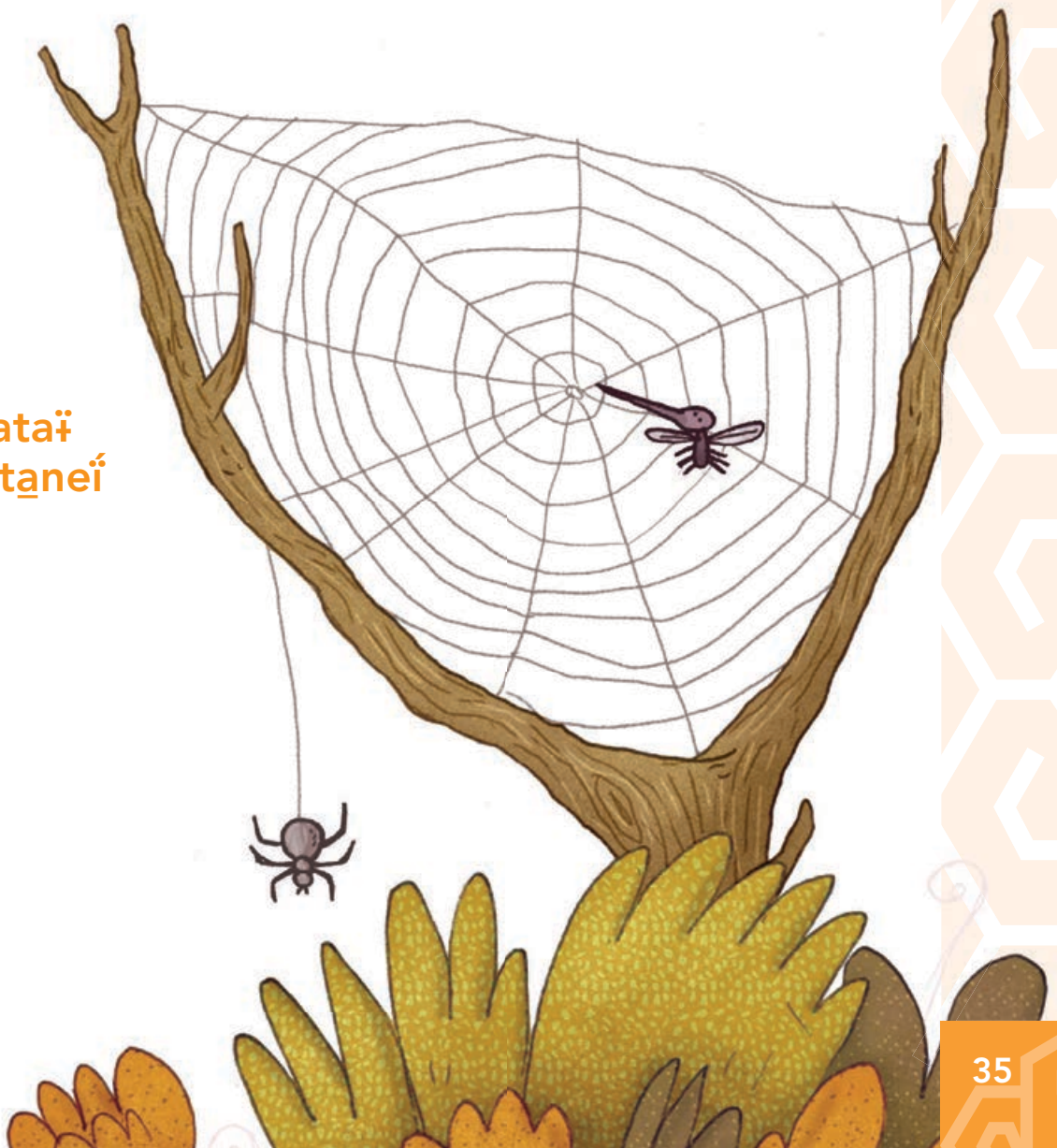
¡Lajəþ itia a'ǵi la a'əþ tá kʲé! áleu kʲé tala 'lei tio'li ke'ui latä 'ee
a'ya' lʲö!

Tátia ke'ui makǵ lamajléþ jö to'oi ke'ui to'ye'li lia'. Asiä áleu lai
tio'ö kolialí ja'mtsa'li në köama jei mtaþ chie jmyeï, talajö paláþ
ja' në l'ñiä, jno'li yíe käü makǵi jnia juai lia' tia asia ajöï jö akii
a'uo tseï.

Áleu 'ai nga'li iakoi 'nai, akáþ jm ijeu alau ma ajai jö pi amalij
'nai ajai lia' akáþ jm, ijö inijüi jau latä.

!Öjeu jö ata'li neí kö úñin kʲé! ájia iatyí'li iato'lo kí'li ko' l'liö mai
tia ajuï.

**Jáí ma' Jyimataþ
adö jnia kua taneí
jñia tá.**

Ajüö i'nië tio'ö

Tya kö jau ma wajeu 'liö ñii chie tio'ö jeu isaï Tamulté kiel Sabanas, a'at+ ajüö i'nië kili tio'i ilæt i'nai ijó i'nöi isi'mäi jé ama'. Ko 'éitse matio'ö chie la tio'ö ma 'ui lajæt isia jau', juí lang akuajeu, koliaí am, jnia isæt lia'.

Ko' jö kö ama a'ui lajæt alia' 'ñiö tsei, kosiä' chie 'ai ama akát jm awa'mäa, atyaí jau' kiel iajei sie tyie' lajniä; mäa tikaí 'uo, ate'lu læt ákua' nie silai jnia mku tikaí 'uo lia'.

Mameí mameí pa jeu jö ataí kö amajaí jm iköo chie ajuo i'nië në jö a'üi jeu në. Tála matio'ö añi' në tio'ö, jeü chie alii ákau kiel tio'i a'mai nai 'uo; 'laí alæt kiel tála asia arasia jm imajui lei jái a'mai ákeí kili.

Tya kachiö chie a'ya áyi neí 'uo, iraki'ë ijö ra 'mä i'liö mai keí. Kachiö añi' tio'ö akaí imajniä ijö; ityíli tio'i atsai "ikiel aüö" sika'a ákau nie.

Lajö lia', 'leli lajät alle' tio'ö jái ja isia kili; lajæt i'liö mai keí siko'lo kolö salei lai ájua.

'Le' chie lajät akia ilali ityíi i'liö mai keí, mm isalle'li iköo íjää kalajö 'mai lajæt isia kili.

Iñit lajät

Añi' aa'yiö 'lna† nië*

Masiä jä añi' Tapotsingo tya jau ija ma'lla††.
Lanë mal†† lama 'ñiäi jnia laira döi lia';
köama arachí'li, sië ma awale uo jaüi.

Köama chie mamalie saat akuï ka'la lajö
sì joi ni 'yie, rala'li tio'li ja'li 'eii... A'yiöi jnia
ajaüi lia' isø†; ko'jö aja'li 'ee isø†, a 'yiöi lia'.

Atyie ía 'yiöi 'lna† nië.

Jó amalij atyai jau lajø† iajei taye'li ñijeu.

Ajëi jä am masiraü a'm' ke' jeu ti'm
áteujuo. Asa† chie kí'li iam në raü a'm'
tomaï asia makoi jm në, chie në sia maëu.

Ajëi jä añi' lia' 'ëi kö jo', újyi jé újyilo'o. Jö asa† chie kí'li inë lei
iköo añi' asama 'oo jnia asakuo íkale'lu ákaü kíél' kua'.

Jö asa† chie kí'li wajaï neí neí kua' 'luo ka'ajö tyai jau jñäi ajñäi,
ijö inaüi asia tsei siäi juï i'la† neí mkula.

Kolepa awajeu, añi' 'aï jaüi le' isø† sië ma a'yiöi. Jöpa ma a
'yiöi ka'la matei iajuö Jodái 'e'li sì tyai jaula iköo ajñäi.

lato' jaüi, iata'í akuö ato'li kö jo' akuo, a'ijí tála tä 'uoom
maajniä kö jö nijoi ni'oi.

lñ†† lajä†

* "Día de muertos", en www.acabtu.com.mx. Consulta realizada el 13 de junio de 2005 a las 3:30 p.m.

Kö jäi kiel' i'niö*

Jmaï aje kíli tia jnia a'le'i tiia neí amesa.

—jTsei pa! jLiö maï tsei!... Nai anikö, jniä kjä 'lei i'le'
'neï kö jeu. oñíli 'neï 'ë ju'ö Oma ajul'ö ko'lei tsei re 'ë
lei silei.

—Silei... 'Ë'.

—Isälä jñä' am péli në. Jé 'neï kö: ma'ëi ñí iju'ö ko
léitsei, jeu pa. Omañíli 'aï në Jái jai Okm' jä aku' alia'
ngei Montebideo.

—jPaa!

—jJë, 'ë' juí ijnö! A'at mama' lanë... asia mäl'ëë...
amkia'ä. Anë la+ jä yeí péli, iasia ñíi 'ë jö juí. Je', oñíi
jáí kuai tio'í.

jAsia! jnia asia jmsikíää, kие tala la+ nel'i...

—Jñä inë taka+. Asia lle'ë 'neï ila+ jmaï, lle'ë 'neï lia'
a'le' jä añí' atsei alei li lle' 'neï.

j'neí kiel' ijäi 'o'lo lajæ+ inga++, nga++ a'neï kö alityie
'neï jau alia' tio'ö sie amkia'ä jñäi añí' kuñää kíäi;
nga++!

* Horacio Quiroga. *Cuentos*, México, Editores Mexicanos Unidos, 1992, p. 161. (Fragmento)

—¡Jë! Yjá pee 'ë' maløþ...

—¡A! Oñí'i imaaläi kékí kiä Arrisabalaga i'ei jnia asäi
kui ákau jau' sè'i Montebideo ¡l'nei saï tai!

—¡Jë, mayä! ¡Amkia'ä asia ñí íkô inë, mayä! Asia sia
i'llie ityei tsei iko'ö... Jñä' ngeþþ, kîe tala likú'lo a'lloo.

Kö itya jau kíé' jä adö ñi' ama 'nië lijlä'

Masiä jä adöñi' mku ama 'nië lei lijlä' jnia majui 'ei ilei misa jnia majui rasa 'liö maï ka'alajö tyie ilijlä'i, lajə+ nië pama ngeť tiñe'i ikö' saatyii ima'nii.

Kö jm ajuï ko 'éitsei chii kö inaü jö ngöi. Angeť igm' masi'ai pí kie metro ka'ama tyii inaü köama achía'i jä awatsái akuajə+ jö alle'i:

—¡Añi' reü! —adöñi' 'ai ajuï ko 'éitsei-ile sa+ jniä añi' reü jnia asia km ijniä.

Ijö ajua' añi' watsái akuajə+:

—Alia' sia'ä 'ële lajə+ nië ngeť chio'ö 'o'o.

Ijö adöñi' 'ai 'liö pí arachio'ö tsei kíe tala 'liö ima'nii; jö angať:

—Jë ichie pa 'lle'e, në jniä ma ama'mäa 'liö maï asia ityie kië iköo jö pachio'ö tsei.

—Watøþi lajøþi nje mǎ'mǎa íko'ö satyíe ikia'ä, ákau i'nei mǎ'mǎa si'ii jnia si juí a'nei kia'ä pá jnia tsei jniä. Lakoralai sika'ä ákau níë. Adö ñi' nai kore jaula, kale'u paje'u 'nia' kajö lei a'nei kiä'a, kö ñþþ paje'u sia'ä 'nia kua'ä. Tóö 'nei, ná'í pee, kua'ä inaü kia'ä.

Awatsái akuajøþi 'ai wako'í adö ñi' 'ai ngaþ 'liö chio'ö tsei inaü kí'í. Asia angäþ kíe tala ñþi kö ñþi paje'u lisiaí.

Lia' maajua' awatsái akuajøþi, ratei kö ñþi jnia jaüi.

Íñþþ lajäþ

Liwä añi' réü jnia aoso*

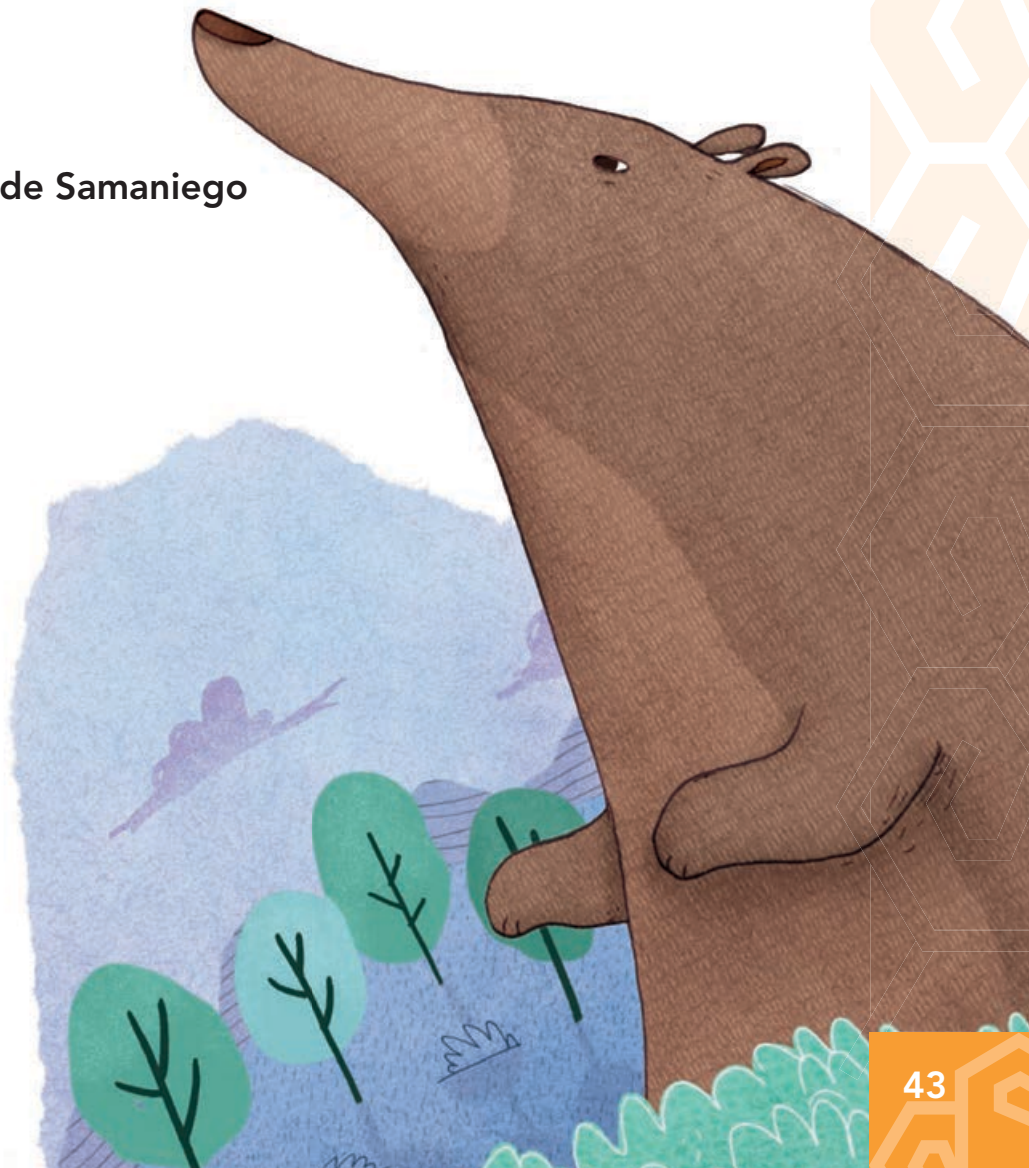
Iköö öö añi' réü amjniä jä aoso:
Jä, 'liö maï kol'i,
neí a 'mä awa'mäi;
aijä 'ai, ajei alia' liöi 'ñai,
köala ajüi jaüi.
Aoso ngöi 'lo'o tá 'uä;
lia' ija'la la, tyia chie jau,
íko' asia kaüi ajaü,
ajei jnia atéi kúo asia ajú'i
jnia ajéi to 'yei jnia to 'oo;
asia arala'li tyi iköi,
íkaleu' sa aja'li lia';
lanë, ngöi asia yá 'le'li asia aroi jeu;
"ala rajaü re lia' ira jaü ni yeli".
lako'lo 'ai, Iköö laja+ ajñai 'niöi 'ai ajuü röö,

* Berta Hiriart. (comp.). *Fábulas clásicas, Antología*, México, Editorial Lectorum-SEP, 2002, p. 39.

lakö ipä' ajñöi neí a 'mä,
ngöi tia, atyii jö arang añi' réü,
jei lajə+ itsei
köama atyái asia ilə+ kí'i,
lato' fe'i: "Jé ni maaraləi
i aoso sia iasa+ 'neí
"I'É' la'i lə+" "Jéu 'neí 'l'ə' alə+;
teü jau la toroku'a:
"Kei iköö laja+ chie ajñälä 'ni'ö,
atə+ jeí 'neí sia isilä,
töi 'neí".

Aasa+: Félix María de Samaniego

Átsai 'ná'í

Ala maláŋ öö chie matiol'í 'üü jnia igm iníë jeu ju'lo. Masa'í já átsai kíä amamaré'ü kí'í tio'ö a'liö ma'í ma'niöi.

Itakang kome'í öö chie në atyii ko 'éitsei jö ite já yei pé'í kasa tio'í 'üü.

Awajeu pa jm öö chie në tio'ö 'liö ma'í si'yöi kíe tála arajeü jau' kí'í iajuü. Neí kíe' átsai le' ma'niöi iláŋ lailáŋ já chie kíä jau', kíe tála makoi jnia ma'yüi apé'í atəŋ sama siä jeui.

Kö tá'lo öö chie në tio'ö ajüü ángeü ratsei neí jyi ko'lo 'neí kí'í tála yei pé'í 'aí rakm jau' ajnəŋ kí'í, ra'ie átsai kí'í.

Kö ama aləi mää mallo kuai tiol'i ke'ui, köola ajëi átsai awaləi
jau' sijne+ kíe' yei péli jö, jali yíe kaü jnia 'lei 'o tingai jm yei,
ngöi 'löl' öö chie 'ai. Lia majö añi' 'ai ajui ko 'éitse 'laj 'ë' jö
iajuö átsai, sie ata' matyii isə+ nikiäi atei kíe' jö ala+ átsai 'ai
'nei kuä.

Tá tia lamajö ngoi jau' sijne+ jö ka jei 'ë aləi; jö aralali yei péli
'ai wasiäi pi wakoi pi kíe' jo' akei kili.

Silyoli tiol'i aräi yei péli 'ai ikö ama tiol'i jeu ta 'ne, aralali tiol'i
irakiä jä jamm pá tijëü.

Kö amaralali, tiol'i 'ë aləi öö chie në tiol'ö ra chio'lo tsei jai tsei
i ajui ajnga++ atyei ñi' réü añi', ti'mä átsai náli në alöö yei péli
në maləi re pama jaüi.

İñi+ lajā

Ajáu jnia átsai naü*

Masiä kö jmm jä ajau jnia jä átsai naü. Ajau masi'ye'li kö akaü, atyie átsai naü jö angaï:

—'Ē' si 'ye'li, ajáu.

Angäï ajáu:

—Si 'ye'li kö mkaü, kíe ájua në sa a'ye'li si 'aï mkuu.

Átsai naü angaï iseï lia'!

—Oma a'üä ajau si'ye'li akaü në.

Angaï ajáu:

—Ma a'üo tsei.

Átsai naü, 'liö maï si 'yoï, jö ajaï ima'oi jö fe'li:

—Jniä naï 'yei akaü në ka'la lajö sa si'aï mkuu, kíe tala si'aï 'neï jnia jniä; ájua në 'no'o yie 'ni'e mäa jniä jñiä 'neï ila.

Ajau 'liö maï ná'li ngöi wä 'ni'li mäa 'liö maö alëi isatya'li, átsai naü 'aï ata'la kuï jö afeli:

—Watëï awä 'aï mkuu téi kaü.

Átsai naü atei akaü jö ngöi wä'ni'ai ajáu. Atyáï neí ásje' álōo wake'ui ámkíe' álōo jö fe'li:

* Rosa Román Laguna. (comp.). *Antología de cuentos indígenas de Guerrero, México*, Dirección General de Culturas Populares, 2007, pp. 49-50.

—ǀNeĩ amako'lo jniä, ajua' makú'ä asia aku'ä, tiela ma mä'la!

—ǀË' ajú'la.

Angaĩ ajáu:

Ajuo mtsa'ĩ, átsai naü, ám áloo jeu la pa awaa ke'lu.

Ajáu 'laĩ ajaĩ kö máloo jeu jö ake'ui, arala'i
'liö maĩ jmäa iami ise+ lia', íila
re' jnia tje atöö, kö ama ake'ui
a'aa atöö tolaui jö akiöi 'luo
tara 'laĩ.

Jáĩ ma' Jyimataĩ
adö jnia kua
taneĩ jñia tá.

Ile átsai naü neí tsei*

Ja' në, asaí átsai naü, 'liö maí neí tsei, neí tsei ko'ö alajaä ja'.

Ájua në sia ialə́i, watə́i igm, 'lei mañi pi.

Lako'ö chií 'llo'ö; asä́t 'lo' 'llo' a'neí kialä, kachiö 'le' illái sílei, asia lə́i lanë, 'lei kol'ie 'nii juí jau iko'ö siakö ialə́i igm.

'Liö maí neí tsei átsai naü, siä ajua' ineí tsei në lə́i kíe make'ui jöñë mtsei chie.

Maawa jeu jm, atə́i siä ajaü, majë́t neí kö ájyi. Mtsei aköö në, ko'lua' i'uaí, asia mako tá tia.

Jua në 'laí a'ñiö ajaü, aköö saarajñäí, átsai naü juö 'ang mtsei jö ke'ui. Inë tá masilei, jö pa átsai naü 'liö maí neí tsei.

Atə́i siä ajaü, ijuö chie ko'ei tsei jeíi, makui kö tá kíe' átsai naü imakaí ka'alajö chii igm. Átsai naü në lajə́i nië pa matyaí ñeí juí 'ang mtsei.

* Martha Tello Díaz. (coord). *Relatos Pai Pai*, Lenguas de México, México, SEP-DGCP, 1994, p. 28.

Asiä ja' masiä konai lia' átsai naü; 'ñiäi piləʔ, atyeí neí tsei, kíe
tala make'ui mtsei chie.

Ila matya adö iawajeüi tiol'i.

Ili lei chie panë kíe tala, jm në, ánë aje'ë kore jä átsai
naü lei li jiai 'löl'ö ijuí jau sia kö iləʔ o isilei.

Atəʔ mangöi 'löl'ö 'ol' 'löl'ö, sijeüi jeu a'neí kia'ä omajniäi kö
isa jñä'a; takaʔ otá tia na'ü kö jau 'laʔ siä ajaü ateí jau kia'ä.

Átsai naü laʔ jä ja' 'liö nai ngaʔ.

Kachiö 'le' feli laʔ ja' 'laʔ, asia laʔ lanë 'lei chii 'löl'ö isia
jau ijuí.

Aasai: Benito Peralta G.

Ajau úúö jnia áteujuo*

Adö tio'ö matyai jau jä áteujuo ajñöi kö jmkua jö achí'läi jä ajau úúö.

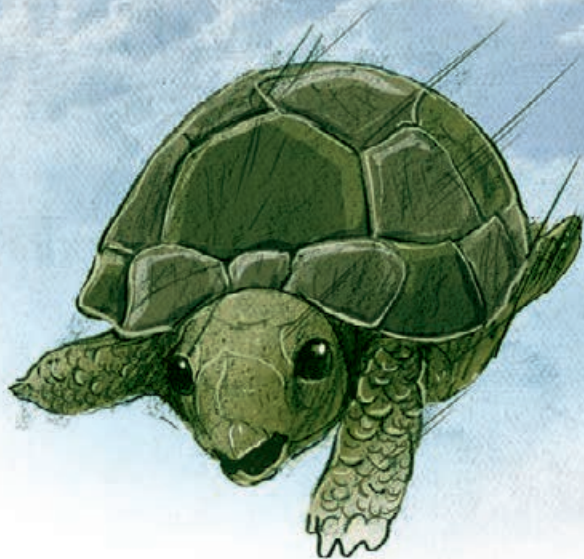
Áteujuo 'läi angäť:

—'Ě ju'ö ila.

—Si'no'lo kale'lu iké'.

—'Nei ne 'ě 'no'lo —angäť ajau úúö.

—Jniä aniä la'lu újm.

* María de Lourdes Pérez Granados. *Relatos Zoques*, Col. Lenguas de México, núm. 17, México, CONACULTA-DGCP, 1997, p. 37.

—Tä tsei —ajua' ajau úúö.

Ijö ajua' ajau úúö asa† áteujuo:

'Nei, tsei nge† tala tajnö, asia 'uo 'o'o, ijniä ne 'liö tá ke† nge†, 'ngo 'a†† lia' ijuö 'nei, tsei læ† i'aï† ye'li.

—Lanë læ† ajua' áteujuo —ájua në 'nei 'no'o lisíö pe 'nei ye'li, kaä lilaï alia' læ†.

—Tä tsei —ajua' ajau úúö jö alæ† 'liö maï si 'yo'li.

Lanë, ajau úúö aeui maka'la áteujuo jö 'a'a††, köama yíe 'aï ye'li ajau úúö asa† áteujuo:

—Ma'la† jia matyili.

Áteujuo ajái tsei 'liö maï jö afeli:

—Ájua në a 'le' á 'nei tóö 'nei ijeu'.

Ajau úúö ye'la†† íkö asie alle'li. Ko' jö köama waköö tseii, a 'le' ajau úúö isæ† le'.

—Ma'la† jia matyili.

Ajá† tsei áteujuo jö atiaï ajau úúö, ajëü ákua' 'ëi: lia' ila si'yi matang 'ei (oko) jö aju'li.

Neí jöpa ajau úúö læ† ákua' 'ëi lakö iratöö.

Aasa†: Inocencio Domínguez D.

A'ya' mjnäi 'le'i maeu

Ila aləi majönee, ma jm ja' tio'ö asia makäü jauréü. Lajäi make'ui ánaü, ám a 'mä jnia aámjéü. Matio'ö tai pa ajau jnia amm tiö, átei jnia ángo, átsai siä ma' jnia alókua, asaï jnia átsai naü. Jëe lajaï ja' në, a'ya' mjnäi laï ja ja' tsei jniä aloi læi 'lei nië. Wajäi ngöi pi, lajəi nië pa roï aloi. kotá sei pi lako'ö jua' áseï. 'liö maï malii jnia ñeï, makii úllie, jnia lajəi ákua' ti 'ai.

Kö ta'llóo, a'ya' mjnäi masikoi kö ám kíe' akuaa, ijé jau küö, já 'lei ja iajüi toï kö mtájo'lo ijeu. ¡Sas!, akili latä maka'li, aləi ti 'ai. Mtsä'li kíe tala a'ai aküi, a'ya' akëi. Akua tiñeï yíe 'lei ále'lu 'lei təi ko'lau latəi yákäüi.

latəi tsei majeu jmyeï, ja' 'ai amakm'li akuaa latəi jé jaü jö anaï. Ajuï tijää jnia 'loi, akuaa saï tio'ö angei jeu ratyii ni 'naï

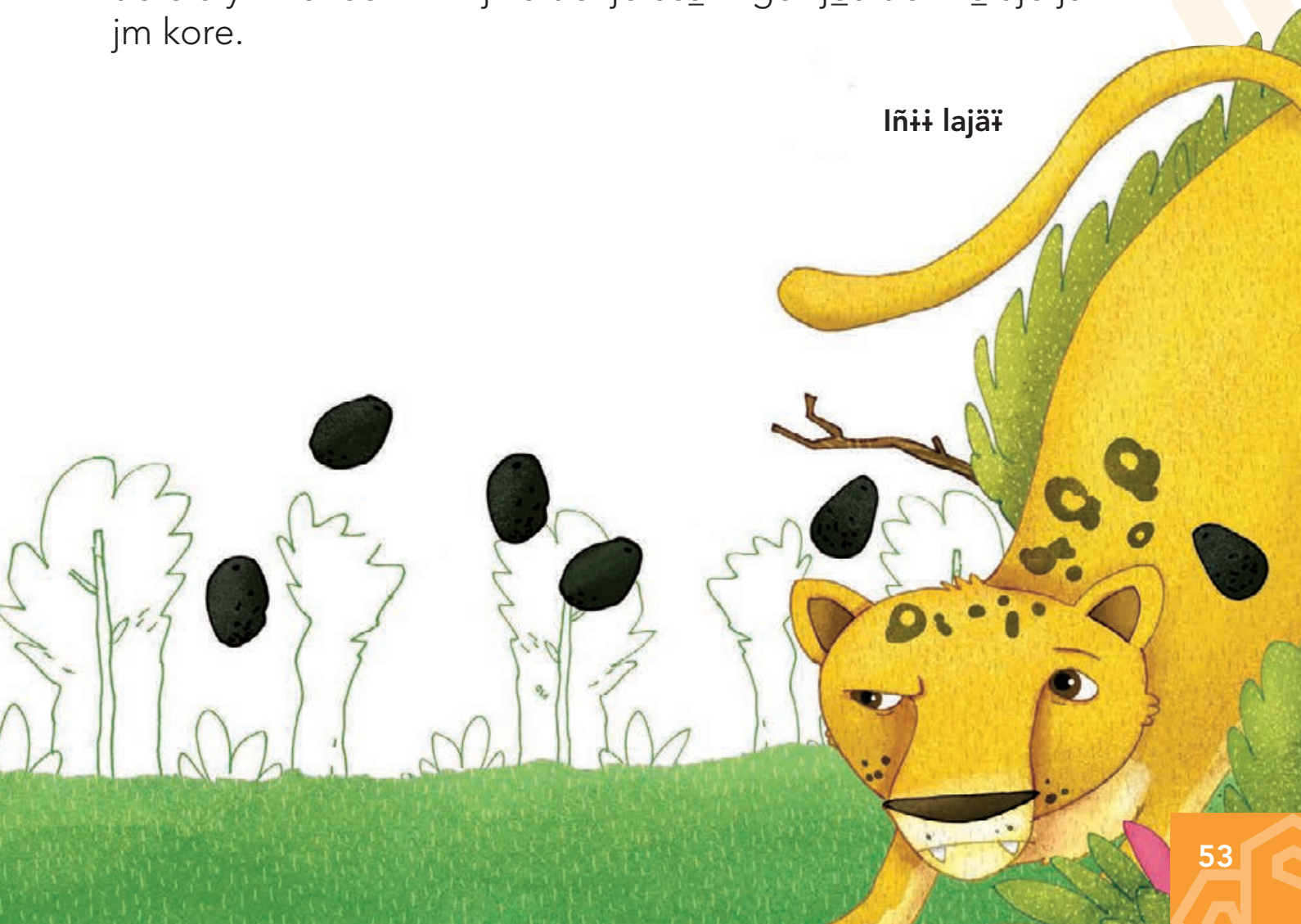
a'ya' mǵnāi jñā adō kíā ma'. Adō kíā ma' 'lei majui 'lei latā jé
naü. 'lei akui jau kíé' i 'lei maēu jō sa† akuaa tio'ö:

—Eu tio'ö neí a 'mä mtöö në jnia, at† wajeü a'ya' mǵnāi ki'
ámñē. Iratöō maka'li asia kii lanē jö ei 'lei ko'ö jm isiäi. Kíetala
'lei röi, inē jö kaí maēu.

Adō kíā ma' ajuü 'lei iköō áñii naü ityei ja' në iwa 'mää. Köama
awajeü na'li a'mä, ata' lakö átsei kíé' mtöö, ia'ai 'lei tsei jniä jö.
Tya jau, lat† majöō a 'ya' mǵnāi në arapēi.

A'ya' mǵnāi në íko'ö sa awa'ai tsei iajuö akuaa jnia áñii naü
ikoï. Neí jö pala† mää tyei 'nii. Kalajö kaí maēu ijöi adō kíā ma'
ajuü irasia yákaü akuaa kalajö km i tio'i neí áku'omä. Áñii naü
tio'ö alyi'li kö 'lee 'mm' jnia tíe' jö asa† nge† jeü tio'i kalajö ja'i
jm kore.

Iñ† lajät

Ajau úúö jnia á'üö*

Jo! Kö to 'uo, jä ajau úúö.

Asa+ jä á'üö:

—Jaikuu la
Júa! 'Ē! ke'u, amre'ü.

—Ke'u ám kíe! a'ei ñí!, anga+!,
mku jnia ám ise+ lia!,
Lajø+ ialiee tála jaí jyí! áüo a 'mä
itíe! lie kië re sika'ä.

—¡Ai!, ¡tsei jm rē! 'neí!, a'le!
ajau úúö, tiaa:

¡Tä tsei mku sijeü!
¡Tä tsei 'ñöö 'o, akua 'lö'ö!
Tála jniä ¡Jeu jniä!

Watiä jo! tola
latä kö ñii, wale+ aka'ü
pe jä ja!.

* Laura Elena Navarro Castillo, y otros, *Español lecturas 5º*, México, SEP, 1993, p.132.

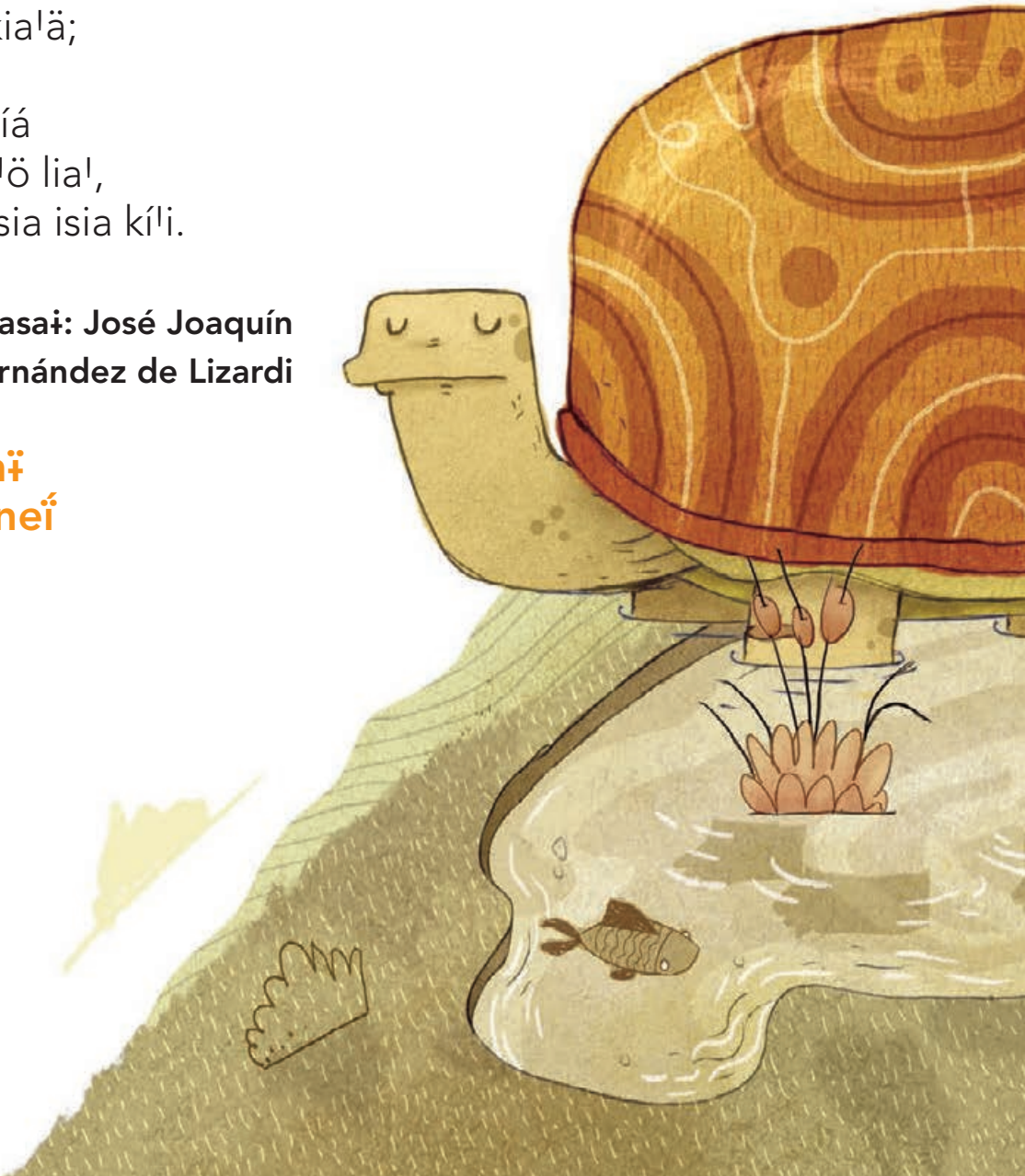
—Itá lakuo jm la
l'Ē' ju'o ne, angaï á'üö,
ajau úúö angaï':

—Jnia, ichie, pa lajæi jm
wa km jo' to i'öö la,
je'u pa jeii jniä, neí 'luo
yákm'm ma'ëi.

—A lle' l'neï jö,
angaï á'üö,
iwañi'li kuä'a,
neí kíé' asia isia kia'ä;
kíe lanë læi pa,
añi' laï akua wajñiá
jnia asajuö tá íkolö lia',
lajæi nië pa lei iasia isia kíli.

**Aasaï: José Joaquín
Fernández de Lizardi**

**Jáí ma' Jyimataï
adö jnia kua taneí
jñia tá.**

[illegible]

En este Libro de lecturas se presentan textos de diferentes autores y pueblos, obras que permiten conocer la vida de otros pueblos y poner en juego la imaginación del lector.

Estas obras fueron seleccionadas pensando en valor de la palabra escrita en tu lengua.

Jyimataï i'əi+ la tje' lajə+
nāi i asa+ chie asiä jeu tasei
iratyia kisé' jeu ukóii, ijö kuo
isiküö iko'ö kälajö litä+ 'əi+ tia,
imajniä kachje ilei lisi sa+ jau
jm, ilane lia' ato'i lajə+ na+ ijö
irasa+ kala jö kie'e ikoö a'əi+.

Lajə+ irasa+ la akia'i, koju'a ajei
iratje' ilijüö tá iko'ö tiö' i'nia' juí
neí jyimataï kisé' adö ityei päi ka
lajö tsei si sa+ jau.

SEP

SECRETARÍA DE
EDUCACIÓN PÚBLICA

MEVYT ... Modelo
Educación
para la Vida
y el Trabajo

Gente INEA
por un México mejor

DISTRIBUCIÓN GRATUITA
Itä kui

jau jm • kisé' • jé jeu jeí' • chinanteco Usila • jau jm • kisé' • jé jeu jeí' • chinanteco Usila